

Utskrift 12

Det tolfte numret av Utskrift är en vänbok till arkeologen, tecknaren och humanisten Lennart Lundborg, som fyller 80 år i år. Bokens titel är hämtad från en vägs skylt som återfinns i en av Lennarts serieteckningar. Enligt konstnären själv godkändes skylten aldrig av Vägverket!

KULTURMILJÖ
HALLAND

Kulturmiljö Halland
Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad
035-19 26 00 kansli@kulturmiljohalland.se

ISBN 91-85720-48-8
ISSN-1102-7290

UTSKRIFT 12

HATT AV FÖR FORNMINNE

Stiftelsen Hallands Länsmuseer Kulturmiljö Halland

LENNART LUNDBORG
80 år

Utskrift 12

Hatt av för fornminne

LENNART LUNDBORG 80 ÅR

Redaktör:
Erik Rosengren

UTSKRIFT GES UT AV STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER, KULTURMILJÖ HALLAND.

DETTA ÄR NR 12 I EN LÖPANDE SERIE.

REDAKTÖR: ERIK ROSENGREN.

BOKEN HAR TRYCKTS MED BIDRAG FRÅN LÄNSSTYRELSEN I HALLANDS LÄN.

TRYCKT AV ELANDERS FÄLTH & HÄSSLER, MÖLNLYCKE 2011.

LAYOUT OCH OMSLAG: ANDERS ANDERSSON.

KARTOR UR ALLMÄNT KARTMATERIAL © LANTMÄTERIET, ÄRENDE NR Ms2006/02316.

© 2011 KULTURMILJÖ HALLAND OCH RESPEKTIVE FÖRFATTARE.

FÖRFATTARNA ANSVARAR SJÄLVA FÖR ARTIKLARNAS INNEHÅLL.

ISSN 1102-7290

ISBN 91-85720-48-8

INNEHÅLL

<i>Erik Rosengren</i>	
Grattis, Lennart!	I
<i>Tore Artelius</i>	
Mannen med guldörhänget	5
<i>Lena Bjuggner</i>	
Lennart som historisk arkeolog	19
<i>Lennart Carlie</i>	
”Jag kommer ihåg Sund i Säffle 1959.” En värmländsk järnålderslokal med genklang i halländsk fältarkeologi.	23
<i>Alf Ericsson</i>	
Kvarnsvin	33
<i>Joakim Goldhahn</i>	
Halländska hundöron	39
<i>Monica Bülow Björk</i>	
Ett brev	53
<i>Leif Häggström</i>	
Människans djur i halländsk bronsålder	55
<i>Ola Kadefors</i>	
Svärdet i stenen	61
<i>Linn Mattsson</i>	
Stenkistor under hög i södra Halland	75
<i>Jörgen Streiffert</i>	
Mellanmesolitiska överlagrade boplatslämningar vid Varberg	83

Viktor Svedberg

Tankar om det historiska havsfisket i södra och mellersta Halland 91

Stina Tegnsted

En betraktelse av Lennart Lundborgs serievärld 99

Per Wranning

Ett svärd på vift eller Stormannen som bytte hemvist 107

Serier av Lennart Lundborg 113

Joakim Goldhahn

Halländska hundöron

Bäste Broder!

Det skall genast erkännas att jag inte är någon frekvent brevskrivare nuförtiden men av förekommen anledning har jag tagit tillfället i akt och kastat ned några rader till dig.

Jag tänker ibland på din långa arkeologiska odysse i det fagra Halland. Tankarna brukar snart vandra i väg till en reflektion över de dramatiska förändringar som arkeologin genomgått sedan du påbörjade din tjänst vid Hallands museum i Halmstad. Visst var det 1960? När arkeologerna, något decennium senare, övergick från att gräva synliga gravar och anläggningar till stora avbanningar skedde något dramatiskt. Det gäller främst bopplatsundersökningar men också undersökningar av gravfält. Även andra förändringar är påtagliga. Alla är inte helt lätta att förstå sig på. Det arbete som då vilade på en eller ett par enskilda individer och ett gäng glada amatörer, sköts idag om av dubbelt så många professionaliserade institutioner. Flera av dem drivs av rena vinstintressen. Antalet personer involverade i uppdragsarkeologin har mångdubblats. Kostnaderna likaså. Samtidigt lär vi ju oss nya saker. Häpnadsväckande fynd har kommit i dagen. Tänk bara på de fantastiska undersökningarna vid Brogård, Slöinge, Stafsinge och Sannarp! Trots det så saknas det i mångt och mycket lättillgängliga sammanställningar över det material som tagits fram. De lysande undantagen, som din senaste bok om undersökta bronsåldersgravar i Halland de senaste 40 åren, är just det – lysande undantag. Vem överblickar egentligen idag alla de otaliga exploateringsundersökningar som utförts under de senaste decennierna i Halland? Hur sörjer vi för kunskapsproduktion och förmedling så att allmänhet,

kulturarvssektorn och vetenskapssamhället får sin nyfikenhet och sitt lystmäte uppfyllda? Stora frågor men få svar.

Liksom du brukar även jag med jämna mellanrum återvända till dina undersökningar och forskning om de halländska gravarna från bronsåldern. Din avhandling från 1972 har fått många hundöron genom åren. De flesta har jag vikt för att jag fort och kvickt skall kunna hämta information inför någon föreläsning, när jag sitter och forskar eller som nu när jag bara har lite tid att slå ihjäl. Man hittar alltid något nytt. Saker som man läst och sedan glömt, andra saker som man förbisett, men det dyker nästa alltid upp något som fångar mitt intresse. Av lätt insedda skäl har jag slutat med det nu. Att vika hundöron. Jag lägger in lappar istället. Vi lever och lär.

Bredvid dina böcker i min bokhylla står två pärmar. Den ena innehåller brev som jag fått från dig, den andra dina särtryck. Jag har flera pärmar med särtryck från kollegor, Kristian Kristiansen och Flemming Kaul tillhör de flitigaste särtrycksskickarna, men min kommunikation med dessa och andra forskare har inte resulterat i någon brevpärm. Jag antar att det har med min ålder att göra och den tid vi lever i. Jag var visserligen en flitig brevskrivare en gång i tiden men numera har digitaliserade e-brev tagit över detta underskattade media. Ny teknik leder till andra former av kommunikation. Allt som oftast är e-breven mer fragmentariska och tämligen opersonliga. Undantagen bekräftar regeln. Samtidigt frågar man sig om det är någon som samlar e-brev i en pärm i bokhyllan? Allt tyder dessutom på att e-breven snart är ersatta av statusuppdateringar på facebook och haikuliknande fragment på twitter, eller direkta samtal på skärmen genom skype eller andra snarlika program.

Kanske är det liknande förändringar som gjort att jag har sparat alla brev som jag fått från dig. Ofta har jag fått dem för att jag har ringt upp dig och velat få svar på mina frågor om Lugnaro, Ivars kulle, Kårarp, Gisselstad, Hagbards galge, Tjärby, Vapnö eller något annat av de fynd och de utgrävningar som du beforskat. Samtalen brukar bli timslånga och mot slutet har mina frågor funnit sina svar. Några dagar därefter brukar ett brev eller vykort dyka ned där allt som vi diskuterat fästs på papper. Det är sannolikt en betydelsefull anledning till att jag sparat dina brev.

Alla som känner dig vet säkert vilken skatt dina brev utgör. En anledning är nog att du tillhör den brevskrivande generationen. En annan anledning är att

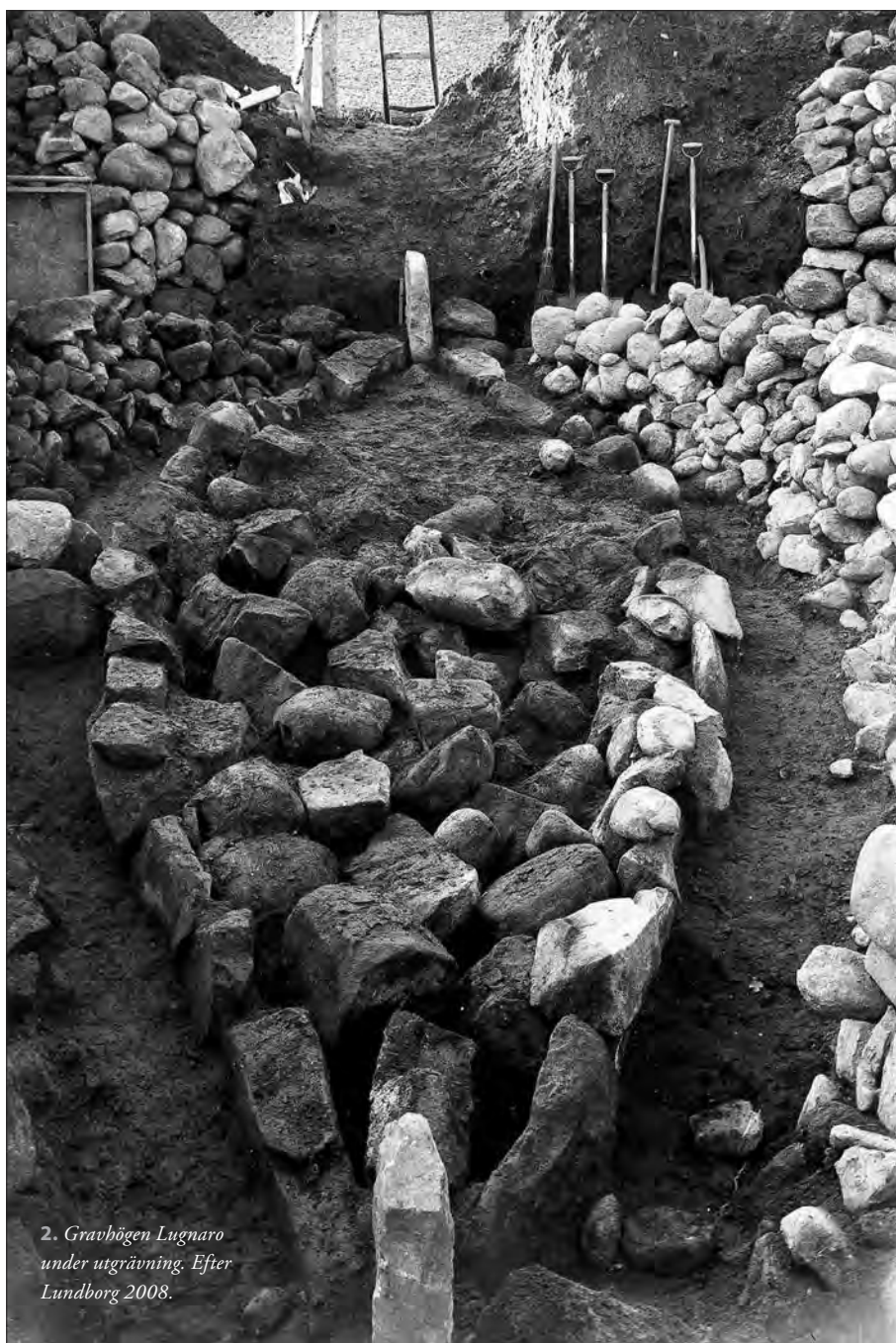
breven ofta anlänt med något särtryck eller dina underhållande skrifter om studietiden i Linköping och Uppsala. Den främsta anledningen är nog att breven brukar prydas av någon av dina teckningar och serier eller någon annan bild av arkeologihistoriskt värde. Uno Robert Windischs teckning av Mor Johanna och kronprins Gustaf Adolf på toppen av Lugnarohögen tillhör en ofta använd favorit (fig. 1).

Just Lugnaro är en av de undersökningar som vi återkommit till med jämna mellanrum i våra samtal (fig. 2). Det har gällt både dess kulturhistoriska kontext som den spektakulära restaurering som utfördes 1927. Utifrån mina sparade brev så ser jag att vi också har diskuterat den ofta bortglömda urnegraven (grav 3), föremålen som hittades, deras ålder och influenser, färgen på stenarna – det vill säga valet av bergart, de dödas kön och ålder, den påstådda hållbilden, Bobergs lavering, och annat.

Den påstådda hållbilden från den mindre hållkistan vid sidan om skeppet har vi återkommit till flera gånger i våra samtal (fig. 3). Första brevet härrör från

1. Mor Johanna och kronprins Gustaf Adolf på toppen av Lugnaro. Teckning av Uno Robert Windisch.

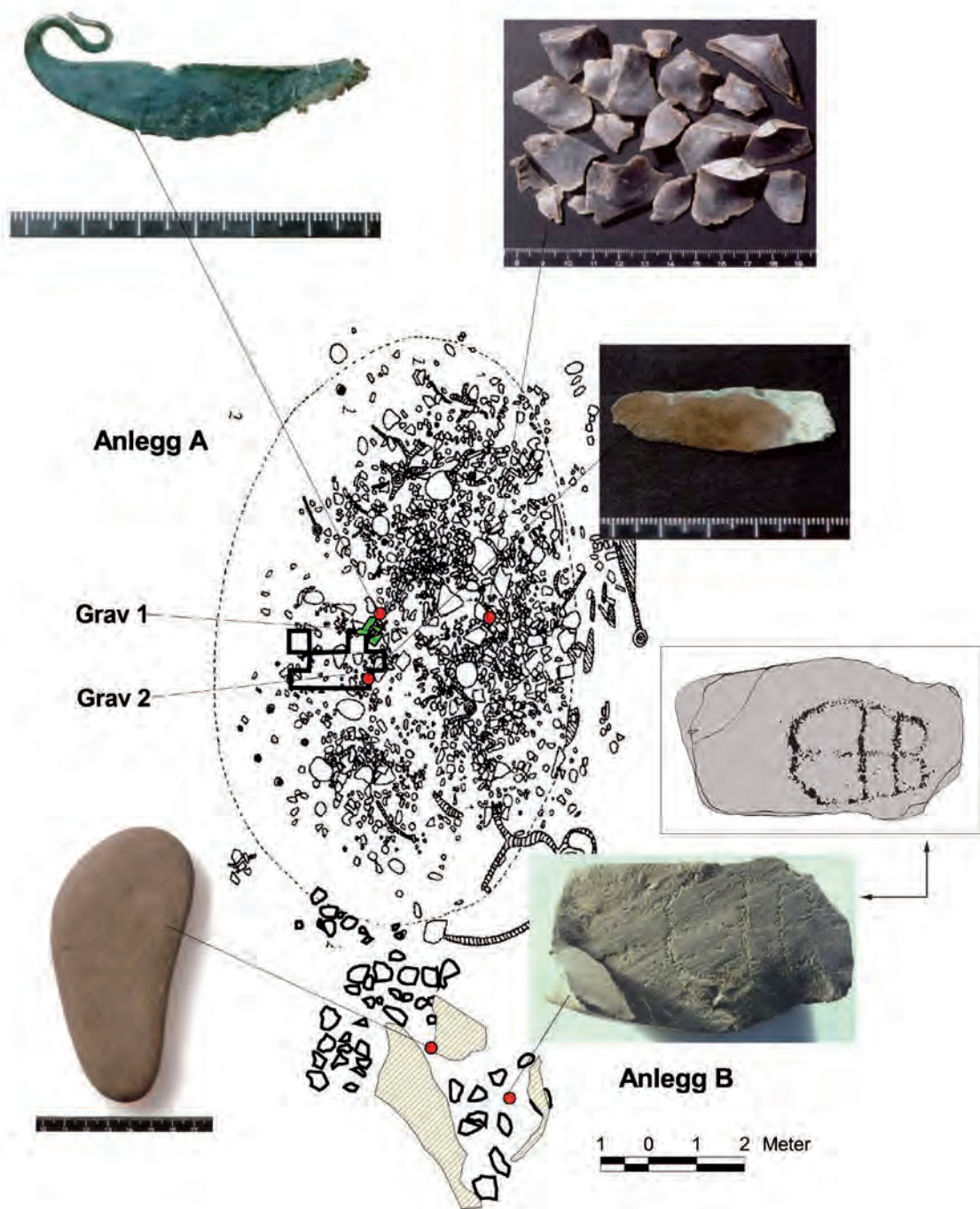

2. Gravhögen Lugnaro
under utgrävning. Efter
Lundborg 2008.

3. Fotografi av den påstådda hällbilden från Lugnaro. Efter Lundborg 2008.

1997 och skrevs i samband med mitt avhandlingsarbete om gravhögen med hällbilder från torpet Sagaholm i Ljungarums socken i södra Vätterbygden. Äldre källor omnämner att ett skepp knackats in på insidan av den mindre hällkistans norra gavelhäll. Du och geolog Jan Bergström avfärdade denna hällbild som en naturlig spricka, nämligen som "ett vittrat pegmatitband i gnejsen". Brevet från dig är skrivet inför att jag besökte Lugnaro med Lasse Bengtsson i oktober månad för att vi på ort och ställe skulle kunna bilda oss en egen uppfattning om denna möjliga hällbild från en gravkontext. Vi skulle också göra en kalkering av

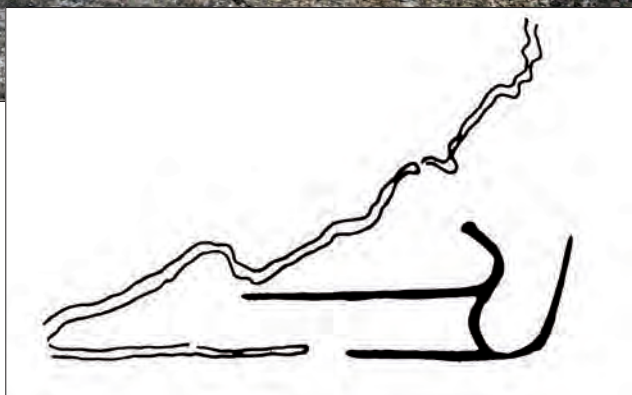
4. Gravar, hållbilder och naturlig fotsula från Jong i Akershus i södra Norge. Efter Goldhahn 2007.

hällbilden ifråga. Efter vårt besök var vi tämligen bryska och avfärdade det påstådda skeppet som en ren naturbildning. Jag omnämner därför inte Lugnarö i min avhandling från 1999.

Men som sagt, man lever och lär. Senare har jag tänkt om och insett att naturliga stenar, hällar och sprickor som bildar mönster ofta var betydelsefulla för bronsålderns människor. Som Tore Artelius påpekat så återfinns det ett antal exempel med rombiska "skeppsliknande" hällar som deponerats i bronsåldersgravar i Halland. Några av dessa har använts som täckhällar till gravrum. Några av dem kan vara tillhuggna, men de allra flesta verkar vara "naturliga". Liknande hällar är också kända från Rogaland i Norge. Möjligen betraktades dessa naturliga skeppsliknande hällar som symboliska skepp varför de valdes ut för att förstärka dödsritualernas transformativa karaktär.

Det finns andra exempel på att vår omhuldade distinktion mellan naturligt och kulturellt skapade föremål inte är lämpad för att förstå bronsålderns mångfasetterade livsvärldar. Vid Jong i Akershus i södra Norge har det till exempel hittats en naturlig sandsten med en omisskännlig form av en fot i en gravanläggning som är samtida med Lugnarö (fig. 4). Då den aktuella sandstenen inte återfinns i närområdet, så har den naturliga fotstenen sannolikt hämtats någon mil bort. Att valet att nedlägga "fotstenen" i graven från Jong inte var en tillfällighet visar sig av att en häll i samma bergart och från samma anläggning försetts med två nyknackade fotsulor (fig. 4). Av detta lär vi oss att distinktionen mellan naturliga fenomen och kulturellt skapade artefakter som genomsyrat arkeologin generellt och speciellt forskningen om hällbilder sannolikt var annorlunda formulerad under bronsåldern.

I sammanhanget kan det vara värt att understryka att det inte är ovanligt att påträffa "naturliga hällbilder" på hällar med inknackade bilder från bronsåldern. Ofta rör det sig om naturliga sprickor eller vener av kvarts som använts som utgångspunkt för skapandet av enskilda motiv. Det bästa exemplet kommer från Slagsta i Södermanland där gränsen mellan "naturliga hällbilder" och "kulturellt skapade hällbilder" är minst sagt flytande. Den kända Ricklebyhällen i Uppland är ett annat exempel. Här har en naturlig kvartsådra fått utgöra ena halvan på ett inknackat skepp (fig. 5). Halva skeppet är naturligt, andra halvan är kulturellt skapad av människohand. När den senare delen av skeppet var nyhugget måste det varit svårt att urskilja den nytända halvan av skeppet från den

5. Hällbild från Rickleby i
Uppland. Foto av författaren,
kalkering av John Coles. Efter
Goldhahn 2007.

alltid närvarande kvartsådran. John Coles som senast beforskat denna hällbild har endast dokumenterat halva skeppet, den kulturella halvan, vilket sannolikt beror på att han omfamnar en dikotomi mellan natur och kultur som har sin uppkomst i Descartes filosofi från 1600-talet som sedan förstärktes och befästes under 1800-talets romantik.

Allt som oftast då jag varit med och nattlyst en häll med inknackade bilder från bronsåldern för att dokumentera dem dagen efter, har jag efter en god natts

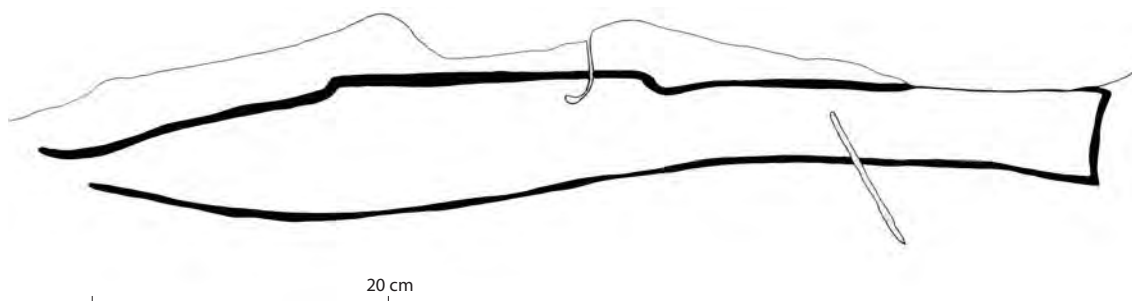
sömn fått avfärda ett antal potentiella inknackade bilder för att dessa inte var “skapta” av människohand. Det är snarare en regel än ett undantag. Men kanske var det just dessa “naturliga” fragment av välkända motiv som redan fanns på hällen som manade bronsålderns människor till att hugga in sina bilder på just den hällen. Kanske ansåg de bara att de slutförde eller “tände” de bilder som deras immateriella gudar, anfäder eller andra makter hade huggit in på denna plats en gång i “urtiden”.

Det är dock inte alltid som denna glidande skala mellan “natur” och “kultur” begrundats inom det arkeologiska fältet. Ett intressant exempel är hällbilden som föreställer en fisk från Vadgård från Limfjordsområdet på Jylland i västra Danmark (fig. 6). Den hittades i början av 1970-talet vid en undersökning av ett boplatsskomplex från bronsåldern. Såväl boplatsskomplexet som hällbilden väckte stor sensation varför fyndet omgående kom att publiceras av Ebbe Lomborg.

Stenen med fiskmotivet från Vadgård hittades på en boplatss med ett tiotal huslämningar vilka utifrån keramik, ¹⁴C-analyser och fynd av flinta med flat-huggningsteknik dateras till äldre bronsålderns period II av Lomborg. Delar av husens väggar var ännu bevarade och visade spår av att ha varit kalkade och bestrukna med svart, vit och röd färg. Lomborg karakteriserar fyndplatsen för den hällbildspryddas stenen som ett “kultanlæg”. Denna kultanläggning var centralt placerad mellan bebyggelseenheter som undersöktes och bestod av tre delar:

- 1) *en halvrund palisade af tættstillede stolper, der er hamret ned i jorden;*
- 2) *nogle sten, der ligger på et areal, hvor undergrunden er lidt anderledes farvet; der kan være tale om resterne af søld til to tørveægge, så der har ligget et lille hus her;*
- 3) *en nedgrävning med en stor sten, der står på den ene ende nede i hullet, så den anden like akkurat rager op over undergrundens overflade.*

Stenen, som har ett fiskmotiv på ena sidan (fig. 6), verkar från början legat ovan mark. Gropen verkar tillkommit som ett försök att avlägsna stenen och hällbilden genom att förpassa den till underjorden. Hällbilden var alltså vänd ned mot gropens botten när den återfanns. Ytan med fiskmotivet var inte vittrad, vilket var fallet med den del av stenen som stack upp ur gropen. Stenens vittrade yta hade delvis uppstått genom bruk av eld, varpå delar av stenen brutits loss och förts till någon annan plats. Lomborg menar utifrån utgrävningens resultat att det är helt

6. *Fisken från Vadgård vid Limfjorden i Danmark. Efter Lomborg 1980.*

tydligt att stenen avsiktligt grävts ned och fjärmats från omvärlden, kanske för att "den var for stor at tage med sig" när man en gång "forlod landsbyen". Detta skedde dock medan den halvmåneformade palissaden stod på plats. Möjligen fördes delar av kultanläggningen med till nästa boplat.

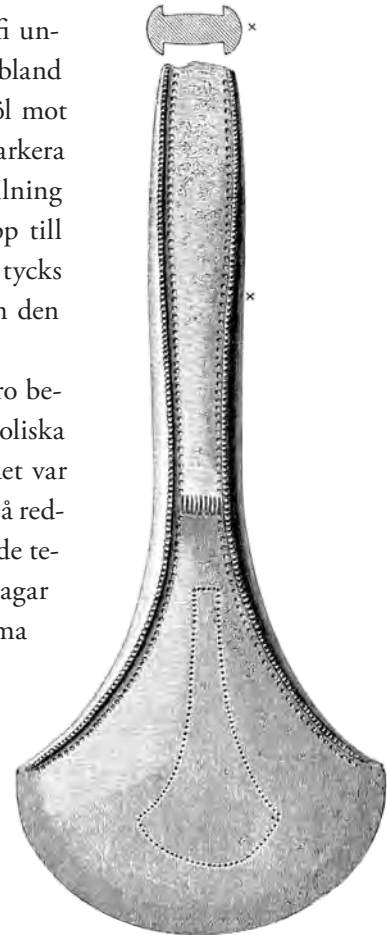
Både kultanläggningen och fiskmotivet från Vadgård är unika. Motivet föreställer en fisk och är omkring 0,7 meter långt. Fiskmotivet återfanns på en avplånad ovittrad yta och framstod som "friskhugget" när den påträffades. Lomborg menar att motivet visar en fisk som är krokad och träffad av en fiskepil och att detta utförts i fiskmagiskt syfte, vilket närheten till den fiskerika Limfjorden skulle kunna tala för. I ett senare sammanhang anger han att motivet huggits om: "Ristningen har stått udsat for vind og vejr så længe, at det har været nødvendig at ophugge den, hvorfor den viser spor af to haler" (fig. 6).

Senare forskare har i tysthet avfärdat denna hållbild. I sin viktiga studie över bronsålderns religion omnämner exempelvis Flemming Kaul endast fiskmotivet från Vadgård i förbigående eftersom han anser att det är "særdeles usikkert". Detta beror på att dess "äkthet" har ifrågasatt och motivet anses numera vara en helt "naturlig" spricka. Likheten med hur forskarvärlden behandlat det naturliga skeppet från Lugnaro är slående. Samtidigt som detta är förståeligt från en utgångspunkt som likt Carl von Linné och Nils Henric Sjöborg drar en gräns mellan det som naturen och kulturen skapat, kan man ju inte låta bli att undra varför denna "naturliga sten" med sitt "naturliga fiskmotiv" fått en sådan prominent inramning på boplaten vid Vadgård? Allt detta pekar mot att vi måste omvärdera vår syn på naturliga fenomen som fisken från Vadgård, foten från Jong

och den påstådda skeppsbilden från hällkistan i Lugnaro.

Fenomenet att förstärka en symbol som skeppet i Lugnaro med en symbol av samma sort, "skepp på skepp" så att säga, är i själva verket mycket vanligt förekommande under bronsåldern. Tänk bara på alla hällar med inknackade bilder där upprepadet av ett motiv ofta förekommer. Det senare gäller skålgropar såväl som de figurativa bilder som huggits in. Samma mönster går att studera på bronsålderns metallföremål och deras ikonografi. Den vackra randyxan i brons från Skåne (okänd fyndort) är ett bra exempel att tänka med (Oldeberg 1974, No 1127), eftersom yxan ifråga har försetts med en identisk yxbild på sitt blad (fig. 7), "yxa på yxa". Bronsålderns rakknivar är också betydande i detta sammanhang då deras skeppslika form ofta förstärkts genom deras enigmatiska ikonografi under yngre bronsålder, återigen "skepp på skepp". Ibland förekommer även antitetiskt uppställda skepp, "köl mot köl" (fig. 8), vilket kan tolkas som ett sätt att markera skeppets transformativa karaktär och en föreställning om att avlidna anförvanter färdades med ett skepp till de dödas värld i underjorden. Även detta fenomen tycks vara utbredd och kanske är det just i detta ljus som den naturliga skeppsbilden från Lugnaro skall ses?

Så visst bör den "falska" hällbilden från Lugnaro betraktas som ett skepp som förstärker skeppets symboliska värde. Gnejshällen med det vittrade pegmatitbandet var säkert nog utvald. Som du säkert minns, Lennart så redde vi ut allt detta under ett par intensiva och givande telefonsamtal under vårvintern 2007/2008. Några dagar efter det sista samtalet damp det ned ett brev hemma hos mig där allt vi talat om hade fästs på papper, svart på vitt. Även denna gång var brevet försett med teckningen av mor Johanna och kronprins Gustav Adolf på toppen av högen

7. Om inte tårta på tårta så i vart fall yxa på yxa; en randyxa i brons från Skåne med yxbild på bladet. Efter Montelius 1917.

8. Skepp på skepp, i detta fall bronsföremål från Danmark. Efter Goldhahn 2005.

som vi känner som Lugnarohögen (fig. 1).

Man undrar ju lite vad de talade om däruppe på detta nyrestaureerade monument? Det är, som det heter, en helt annan historia som vi får diskutera och försöka reda ut vid vårt nästa samtal.

För nu, allt av det bästa från ett vårfagert Östergyllen! 🌸

Att läsa vidare

Goldhahn, J. (2005). *Från Sagaholm till Bredarör – hållbildsstudier 2000–2004*.

Göteborg: Gotarc Serie C. Arkeologiska Skrifter 62.

–, (2007). *Dödens hand – en essä om brons- och hållsmed*. Göteborg: Gotarc Serie C. Arkeologiska Skrifter 65.

Kaul, F. (2008). *Bronzealderens religion. Studier af den nordiske bronzealders ikonografi*. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, Nordiske fortidsminder, Serie B 22.

Lomborg, E. (1973). En landsby med huse og kultsted fra ældre bronszealder. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1973, 5–14.

–, (1980). Bronzealder-bopladserne ved Vadgård och Skamlebæk. I: Thrane, Henrik (red.). *Bronzealderbebyggelse i Norden. Beretning fra det andet nordiske symposium for bronzealderforskning Odense 9.-11. april 1980*. Odense: Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet No 28, 122–126.

Lundborg, L. (2008). Nya rön om Lugnarohögen. I: Goldhahn, Joakim (red.). *Gropar och monument – en vänbok till Dag Widholm*. Kalmar: Kalmar Studies in Archaeology IV, 271–282.